

СУРЖИК ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ

Мирошніченко М. І., *старший викладач,*
Троян А. О., *канд. філол. наук, доц.,*

SURZHYK AS AN ACTUAL PROBLEM OF STUDENTS' CULTURE OF SPEECH

Mariya Miroshnichenko, *senior lecturer,*
Alla Troyan, *assistant professor*

Анотація. Стаття присвячена проблемі суржику (суміші російської та української мов) як негативному феномену сучасної української мови, що руйнує мовлення студентів.

Abstract. The article is devoted to the problem of surzhyk (the mixture of Russian and Ukrainian languages destroying them) as a negative phenomenon of the modern Ukrainian language in students' speech.

Ключові слова: українська мова, культура мовлення, суржик, літературна мова, літературна норма, русизм.

Key words: Ukrainian language, culture of speech, surzhyk, literary language, literary norm, mixed Russian and Ukrainian.

У сучасному суспільстві існує чимало проблем, проте чи не найбільшою нам видається проблема чистоти мовлення через сьогочасну мультинаціональність наших міст, країн і світу в цілому.

Зазвичай мовою спілкування є одна з мов, які людина вивчала у школі, мова, якою володіє від народження, проте цих знань не завжди достатньо для спілкування з людьми інших національностей. Прагнучи порозумітись за будь-

яку ціну, люди використовують усі наявні в їх арсеналі засоби вербального спілкування, змішуючи слова усіх знаних ними мов, аби досягти мети розмови.

Подібне явище існує в багатьох мовах різних країн світу. В білоруській мові воно отримало назву «трасянка». У канадському варіанті французької мови — жуаль (франц. joual), поширений у провінції Квебек, із численними відхиленнями від франко-канадських фонетичних і граматичних норм, запозиченнями з англійської мови. На Ямаїці частина населення користується в мовленні місцевим варіантом англійської з домішками мов західної Африки — патва. У Нігерії є «нігерійський піджин» (спрощена англійська із запозиченнями з мов йоруба й іґбо). У США подібне мовне явище — суміш іспанської та англійської, якою розмовляють вихідці з Латинської Америки — називають «спанглиш» (англ. Spanglish, утворене від англійської назви двох мов Spanish і English).

В Україні ж мішанина слів різних мов у мовленні отримала назву «суржик». Слово «суржик» давно відоме в Україні, насамперед у млинарстві. Суржи́ком називали мішанину зерна – жита, пшениці, ячменю, вівса, а також борошно з такого зерна; це було не першосортне зерно та низького сорту борошно. Про нього говорив Борис Грінченко у своєму «Словарі української мови», подаючи такі два визначення слова: «Суржик, -ка, м. Смѣшанный зерновой хлѣбъ или мука изъ него, напр. пшеница съ рожью, рожь съ ячменемъ, ячень съ овсомъ и пр. 2) Человѣкъ смѣшанной расы»[1, с.2549].

Питання генези суржику відстежують до часів Г. Сковороди та І. Котляревського; у більшості ж випадків суржик пов'язують із періодом радянської русифікації.

Українсько-російський суржик поширений у побутовому спілкуванні мешканців багатьох регіонів України, а також місцевостей на території Росії, де проживає українське населення — на Стародубщині, Курщині, Подонні, Кубані, Ставропольщині, Терщині, Поволжі, Поураллі, Тюменщині, Омщині, Цілині (Сірий Клин), Зеленій Україні.

Проблемі змішування української та російської мов у різні періоди приділяли пильну увагу такі відомі дослідники, як Б. Антоненко-Давидович, Т. Гриценко, С. Єрмоленко, А. Капелюшний, С. Караванський, А. Коваль, І. Огієнко, О. Пономарів, Я. Радевич-Винницький, І. Фаріон та ін.

Визначення суржику в українській мові дав свого часу Борис Антоненко-Давидович у праці «Як ми говоримо»: «Недобре, коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови або тої й тої, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова, відмінює слова однієї мови за граматичними вимогами другої, бере якийсь притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури й живу народну мову. Так створюється мовний покруч чи, як кажуть у нас, на Україні, суржик» [2; с. 12].

Суржикова мова розхитує норми літературної мови, зводить нанівець поняття «культура мовлення». У загальному розумінні культура мовлення – це володіння нормами літературної мови, вміння користуватися її виражальними засобами в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання. Це також смислова точність, багатство і різноманіття лексики, логічна послідовність, чіткість, виразність мовлення тощо.

Культура писемного й усного мовлення всіх, хто користується українською мовою як засобом спілкування, полягає в тому, щоб досконало знати мовні норми й послідовно дотримуватися їх.

Звичайним середовищем існування суржику є двомовні сім'ї, багатонаціональні колективи, транспорт, магазин, лікарня, навчальні заклади.

Найсприятливіші умови для побутування суржику створює, звичайно ж, сімейна комунікація. Проте велику частину свого життя сучасна молодь проводить у навчальних закладах, де також стикається із проблемою вимушеної двомовності, не володіючи достеменно ані російською, ані українською літературною мовою. Особливо яскраво це простежується в мовленні студентів – вихідців із сільських місцевостей. Потрапивши до нового й незвичного для них міського середовища, сільські діти прагнуть нічим не виділятися серед

міських однолітків, починають наслідувати їх в одязі, поведінці і, звичайно, намагаються спілкуватися «міською мовою».

Безперечно, якщо людина вживає слова й словосполучення іншої мови, не руйнуючи її граматичної основи, не спотворюючи фонетичних особливостей, використовуючи її невичерпні лексичні й фразеологічні багатства, то такий процес природний і не викликає заперечень. Однак бездумно змішуючи слова української і російської мов, відмінюючи українські слова за зразком російських і навпаки, творячи фрази всупереч моделям рідної мови, її носій стає носієм забрудненої мови, фактично, напівмови.

Працюючи над проблемою суржику, ми порушили питання, як до неї ставляться студенти нашого навчального закладу.

Протягом тижня в одній із соціальних мереж тривало опитування, темою якого було питання «Якою мовою ти розмовляєш?».

Було запропоновано три варіанти відповіді:

- Українською мовою;
- Російською мовою;
- Суржиком.

До опитування долучилась 71 особа. З них вибрали:

- українську - 6 осіб, що становить 8% опитаних;
- російську - 23 особи, що становить 32% опитаних;
- суржик - 42 особи, що становить 59% опитаних;

Результати опитування свідчать, що більше половини опитаних користуються в побуті суржиком. Це може призвести до занепаду української мови, зникнення її не лише з уст студентів нашого навчального закладу, а й узагалі з активної лексики студентів. Наслідком цього процесу може стати мовна безграмотність студентів, незнання державної мови та байдужість як до минулого, так і до сьогодення України.

Кожному студенту треба боротися з двомовною хворобою, тому що це погіршує враження про нього як про спеціаліста, та про його кваліфікацію.

Випускник вищого навчального закладу має бути не лише кваліфікованим спеціалістом, а й освіченим громадянином власної держави, який має нести персональну відповідальність за чистоту мови. Боротьба за чистоту мовлення, на думку дослідника В.І. Ковальова, передбачає насамперед формування в студентів наукового уявлення про суржик, створення системи «антисуржикових» практичних завдань: переклади (з російської мови на українську і навпаки), аналіз публічних виступів людей різних професій. Названі завдання, за спостереженнями В.І. Ковальова, сприяють більш відповідальному ставленню студентів до власного мовлення. Розвитку мовного самоконтролю студентів сприяє також регулярний аналіз помилок, спричинених російсько-українською інтерференцією, в усному та писемному мовленні студентів. Нами регулярно проводиться робота такого характеру під час перекладу текстів професійного спрямування та їх усного захисту. Крім того, практикується робота з виправлення текстів, зокрема, текстів найпоширеніших документів, насичених русизмами; виконання вправ на правильне вживання прийменників, а також опрацювання проблемних випадків дієслівного керування в українській та російській мовах.

Створення лінгвістами-викладачами навчальних посібників має допомогти учням, студентам і всім небайдужим оволодіти нормами української літературної мови, підвищити рівень мовленнєвої культури. Серед таких книжок і сьогодні заслуговує на увагу посібник за редакцією О.А. Сербенської «Антисуржик», підручник О.Д. Пономарева «Культура слова: мовностилістичні поради», який уже неодноразово перевидавався.

Роздумуючи над проблемою чистоти мовлення, дослідниця Б.В. Матіяш припускає, що позбавитися від напівмовності можуть не всі. Найлегше повернутися до одномовності людям-інтелектуалам, гуманітаріям, які володіють українською літературною мовою, а тому їм простіше очистити власне мовлення. Важче почати знову спілкуватися чистою мовою сільським

людям, що давно мешкають у місті, і робота яких пов'язана з повсякденним спілкуванням чужою для них мовою міста. Вони не завжди можуть розрізнити літературну мову та суржик, а тому напівмовність стає звичною для них і позбавитися її практично неможливо.

І.П. Ющук має рацію, стверджуючи, що студентів варто навчати не тільки літературної, а й розмовної мови. Навіть мова інтелігенції, на переконання вченого, «повинна бути чистою, але знову ж таки, це не повинна бути абсолютно дистильована мова» [3].

Саме колектив навчального закладу, а особливо кафедр української мови має бути головним помічником студентів у сфері оволодіння нормативною літературною мовою, протистояти вживанню студентами жаргонізмів, просторічної лексики. Українська мова має звучати не лише на заняттях, а і в позанавчальний час, під час оформлення постерів, стіннівок, проведення культурних заходів на кшталт написання загальноуніверситетських диктантів, різноманітних творчих вечорів, флешмобів і конкурсів, мета яких – піднесення престижу української мови.

Самим педагогічним працівникам слід згадати про свою роль взірця для наслідування студентами й стежити за власним мовленням, ретельно готуватися до занять, грамотно оформлювати всі види записів на дошці, в навчальних презентаціях, у залікових книжках, у робочих навчальних програмах, не припускати помилок у розмові зі студентами.

На нашу думку, лише за умови такого прискіпливого аналізу власного мовлення, можна вказувати на помилки у мовленні студентів, стати авторитетом для них, повернути їх на шлях вивчення української мови, прищепивши любов до неї. А тим самим ми всі можемо зробити внесок в утвердження української мови як державної, підштовхнути молодь до оволодіння нею на належному рівні, виробивши потребу висловлюватися українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грінченко Борис. Словарь української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: [https://r2u.org.ua/data/Словарь%20української%20мови%20\(1907-1909\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Словарь%20української%20мови%20(1907-1909).pdf)
2. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Борис Дмитрович Антоненко-Давидович ; Вступ.ст. Б. Тимошенко . – 4-те вид., перероб.і доп . – Брайтон : Українська книга, 1997 . – 335 с. – ISBN 966-7219-00-3
3. Про мову та її проблеми. Інтерв'ю з Іваном Ющуком. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: <http://www.chasipodii.net/article/6863/>